

Sağlıklı Çevre Hakkı Nedir?

Bilgi Notu

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

UN
environment
programme

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), insan hakları konusunda Birleşmiş Milletler'in öncü kuruluşudur. OHCHR, insan haklarının korunmasının ve bu haklardan yararlanılmasının tüm insanların hayatlarının bir parçası olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. OHCHR ayrıca Birleşmiş Milletler'in barış ve güvenlik, insan hakları ve kalkınmadan oluşan, birbirine bağlı üç temel direğinin bütünlüğünün korunmasında da önemli bir rol oynamaktadır .

ohchr.org adresinden daha fazla bilgi edinebilirsiniz.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler sisteminin önde gelen çevre otoritesidir. UNEP, uzmanlığını çevre standartlarını ve uygulamalarını güçlendirmek için kullanırken, çevresel yükümlülüklerin ülke, bölge ve küresel düzeylerde uygulanmasına yardımcı olur.

unep.org adresinden daha fazla bilgi edinebilirsiniz.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yoksulluk, eşitsizlik ve iklim değişikliği gibi adaletsizliklere son vermek için mücadele eden öncü Birleşmiş Milletler kuruluşudur. Geniş uzman ağıımız ve 170 ülkedeki ortaklarımızla birlikte çalışarak uluslara insanlar ve gezegen için bütüncül, kalıcı çözümler inşa etmeleri konusunda yardım ediyoruz.

undp.org adresinden daha fazla bilgi edinebilirsiniz.

İçindekiler

s.4

1 Önsöz

s.5

2 Giriş: Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı

s.7

3 Sağlıklı çevre hakkı nedir?

3.1 Sağlıklı çevre hakkına ilişkin Genel Kurul Kararı

3.2 Sağlıklı çevre hakkının unsurları

s.10

4 GK'nın insanlar ve gezegen için sağlıklı bir çevre hakkını tanımmasının sonuçları nelerdir?

s.12

5 Çevrenin korunmasına yönelik hak temelli bir yaklaşımın geliştirilmesi

s.16

6 Sağlıklı bir çevre hakkını herkes için uygulanır hale dönüştürmek

6.1 Sağlıklı çevre hakkının hayata geçirilmesinde kimlerin rolü vardır?

6.2 Sağlıklı çevre hakkının hayata geçirilmesinde BM'nin rolü nedir?

Achim Steiner

Yönetici

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

Inger Andersen

İcra Direktörü

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP))

Volker Türk

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları

Yüksek Komiseri

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR)

İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik ve doğa kaybı ile kirlilikten oluşan üçlü gezegen krizi dünya çapında insan haklarını giderek daha fazla etkilemektedir. Dünyanın dört bir yanında açlık ve kıtlığa yol açan iklim değişikliği kaynaklı kuraklıktan su kaynaklarının bozulmasına neden olan çevresel kirliliğe kadar, küresel çevre krizi orantısız bir şekilde dünyanın en marjinalleştirilmiş topluluklarını etkiliyor.

Temmuz 2022'de Birleşmiş Milletler, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrenin bir insan hakkı olduğunun Genel Kurul tarafından kabul edilmesini memnuniyetle karşılamıştır. Bu kabul, BM İnsan Hakları Konseyi'nin Ekim 2021'de bu hakkı tanıyan 48/13 sayılı kararını takip etmiştir. Bu kararlar, sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkının ve buna bağımlı olan birbirine bağlı ve bölünmez insan haklarının korunması için harekete geçilmesinde dönüm noktası niteliğinde bir başarıyı temsil etmektedir. Sağlıklı bir çevre hakkının tanınması, tüm insanları, hükümetlerinden, büyük kirleticilerden ve çevreye verilen zarardan sorumlu olan herkesten hesap sormak için önemli bir araçla donatır.

Bu Bilgi Notu, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkının ve bunun neden önemli olduğunun daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktadır. Notta ayrıca, bu hakkın kökenlerinin izi sürülmekte, anahtar unsurları anlatılmakta ve Genel Kurul tarafından tanınmasından beklenen faydaları vurgulamaktadır. Daha da önemlisi, bu not, hakkın hayata geçirilmesinde farklı paydaşların rollerini ana hatlarıyla özetlemektedir. Bunu yapmak 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemini gerçekleştirmek için zorunludur çünkü çevresel bozulma, ülkelerin sürdürülebilir ve insan merkezli kalkınmayı gerçekleştirme becerilerini tehdit etmektedir. Nihayetinde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR), bu rehberin doğal dünyamızı korumak ve eski haline getirmek üzere acilen ihtiyaç duyduğumuz ivmeyi kazandırmak ve bunu eyleme geçirmek için bir araç olarak kullanılmasını ummaktadır. Biz, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkının herkesin hayatının bir parçası olmasını sağlamak için hükümetlerle, uluslararası kuruluşlarla, hak sahipleriyle, işletmeler ve diğer ilgili paydaşlar ile çalışmayı taahhüt ediyoruz.

Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı

Tüm insanların temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olma hakkı vardır. İnsan hakları ve çevre birbirine bağlı olduğundan, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre, diğerlerinin yanı sıra yaşam, sağlık, gıda, su ve sanitasyon ile kalkınma hakları gibi çok çeşitli insan haklarından tam olarak yararlanılması için gereklidir.

Aynı zamanda, bilgi edinme, katılım ve adalet erişim hakları da dahil olmak üzere tüm insan haklarından yararlanılması çevrenin korunması açısından büyük önem taşımaktadır.¹

Sayırsız uluslararası anlaşmanın yanı sıra ulusal yasa ve politikalara rağmen çevremizin durumu kötüleşmeye devam ediyor. İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı ve kirlilik gibi halihazırda karşı karşıya olduğumuz küresel krizler, insanlığa yönelik en büyük tehditlerden bazılarını temsil etmekte ve insan haklarının kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını ciddi şekilde etkilemektedir. Bazı örnekler şunlardır:

- Artan küresel sıcaklıklar su kıtlığını ve toprak erozyonu, bitki örtüsü kaybı, orman yangınları ve donmuş toprak dahil olmak üzere arazi bozulmasını artırmakta ve diğer hakların yanı sıra insanların yaşam, sağlık, gıda, su ve yeterli yaşam standardı haklarını etkilemektedir.
- Hava kirliliği, sağlık ve yaşam haklarını ihlal ederek her yıl tahminen yedi milyon erken ölüme yol açan, sağlığa yönelik büyük çevresel tehditlerden biri olarak kabul edilmektedir.²

- 2021'de 38 milyondan fazla insan iklim kaynaklı afetler sebebiyle yerinden edildi. Bu doğrudan yeterli barınma, eğitim, sağlık, güvenlik ve benzeri haklardan yararlanmayı etkilemektedir.³

- Çevresel bozulma halihazırda hassas durumda olan kişileri, grupları ve halkları orantısız bir biçimde etkilemektedir. Üçlü gezegen krizinin etkileri yüz yüze kaldıkları yapısal ve diğer kesişen engelleri artırmaktadır. Üçlü gezegen krizinden sıklıkla bu biçimde orantısız olarak etkilenen ve etkilenmeye devam etme olasılığı bulunanlara aşağıdakiler dahildir:

- Çevresel bozulma; toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, arazi ve doğal kaynaklar üzerindeki erişim ve kullanım hakları gibi konularda önceden var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve ayrımcılığı pekiştirdiğinden, kadınlar ve kız çocukları.
- Diğer etkenlerin yanı sıra daha az gelişmiş fizyoloji ve bağışıklık sistemlerine bağlı olarak gıda ve su kıtlığı ile hastalıkların bulaşması nedeniyle çevresel bozulmanın etkilerini daha yoğun bir şekilde yaşayan çocuklar.⁴
- Topluluklarının hayatta kalması, geçimlerini sağlamak, dini ve geleneksel uygulamalarını sürdürmek için bağımlı oldukları geleneksel toprakları, kaynakları ve bölgeleri savundukları için çoğu zaman ciddi ve hatta hayati risklerle karşı karşıya kalan Yerli Halklar.

1 Güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreden yararlanmaya ilişkin insan hakları yükümlülükleri konusunda Özel Raportör Raporu , A/73/188 (19 Temmuz, 2018). Şu adresten ulaşılabilir <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/231/04/PDF/N1823104.pdf?OpenElement>

2 Dünya Sağlık Örgütü Yeni DSÖ Kılavuzları hava kirliliğinden milyonlarca insanın hayatını kurtarmayı hedefliyor (22 Eylül 2021).

<https://www.who.int/news/item/22-09-2021-new-who-global-air-quality-guidelines-aim-to-save-millions-of-lives-from-air-pollution>

3 Internal Displacement Monitoring Centre (Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi - IDMC), Ülke İçinde Yerinden Edilme Küresel Raporu 2022.

<https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2022/#:~:text=There%20were%2059.1%20million%20internally,as%20a%20result%20of%20disasters.&text=Typhoon%20Rai%20triggered%20the%20largest%20number%20of%20disaster%20displacements%20in%202021>

4 Çocuk Hakları Komitesi'nin çocuklar ve çevre konusunda bir Genel Yorum taslağı hazırlama kararına ilişkin kavram notuna bakınız. Şu adresten ulaşılabilir <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/concept-note-general-comment-childrens-rights-and-environment-special-focus-climate-change>

"Küresel refah risk altında - ve bunun nedeni büyük ölçüde çevreye dair verdiğimiz sözleri tutmamış olmamız."

BM Genel Sekreteri António Guterres ⁵

Fotoğraf/UN

Çevre korumasını geliştirmek için yenilikçi yollar bulmaya acil gereksinim vardır. Genel Kurul (GK) tarafından temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevrenin ("sağlıklı çevre hakkı") bir insan hakkı olarak tanınması önemli bir gelişmedir.

Bu bilgi notu, sağlıklı çevre hakkını ve unsurlarını açıklamaktadır. Devletler insan haklarına saygı gösterme, koruma ve bunları uygulama yükümlülüğüne sahip olsalar da, bu not aynı zamanda ulusal insan hakları kurumları, işletmeler, sivil toplum örgütleri ve başta çevresel insan hakkı savunucuları olmak üzere bireyler gibi paydaşların bu hakların hayata geçirilmesi için oynayabilecekleri aktif role de değinmektedir.

Ayrıca, iş dünyasının sağlıklı çevre hakkı da dahil olmak üzere haklardan yararlanma üzerindeki artan etkisi göz önünde bulundurulduğunda, işletmeler bu haklara saygı göstermelidir. Notta, sağlıklı çevre hakkının tanınması sürecine, sağlıklı çevre hakkının neyi içerdiğine ve çevre ve insanlara nasıl fayda sağladığına değinilmektedir. Sağlıklı çevre hakkını nasıl herkes için hayata geçirebileceğimize dair rehberlik sunar. Not, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ortaklaşa hazırlanmıştır.

⁵ Bkz: "Rescue us from our environmental 'mess', UN chief urges Stockholm summit" (2 Haziran 2022, UN News). Şu adresten ulaşılabilir: <https://news.un.org/en/story/2022/06/1119532>.

Sağlıklı çevre hakkı nedir?

3. 1. Sağlıklı çevre hakkına ilişkin Genel Kurul Kararı

28 Temmuz 2022 tarihinde Genel Kurul, insanın sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını tanıyan dönüm noktası niteliğindeki bir kararı kabul etmiştir.⁶ 6 Ekim 2021'de İnsan Hakları Konseyi (İHK) tarafından söz konusu hakkın tanınmasının ardından gelen bu karar, benzeri görülmemiş bir destekle (161 lehte, sıfır aleyhte ve sekiz çekimser oy) kabul edilmiştir.⁷ Genel Kurul kararı, halihazırda 156 ülkede ulusal ve bölgesel düzeyde tanınmış olan bu hakka dünya çapında yaygın bir destek olduğuna dair güçlü bir mesaj içermektedir.⁸

Genel Kurul, BM'nin temel politika belirleme organıdır. BM üyesi 193 devletin tamamının evrensel üyeliğine sahiptir ve yeni insan hakları konularını değerlendirmekle görevlidir.⁹ Genel Kurul kararları genellikle devletleri yerel anayasal ve yasal düzenlemeler ile politika reformlarını uygulamak üzere yasal veya politik önlemler almaya çağırır veya bunu talep eder.

Sağlıklı bir yaşam hakkına ilişkin Genel Kurul kararı Devletlerin çevre konularındaki kararlılığının, uzun yıllar süren savunuculuğun ve ulusal insan hakları kurumlarının, diğerlerinin yanı sıra sivil toplum örgütlerinin, Yerli Halkların, çocuklar ve gençler ile iş dünyası aktörlerinin işbirliği sonucunda ortaya çıkmış, BM kuruluşları tarafından desteklenmiştir.¹⁰ Üçlü gezegen krizini - iklim değişikliği, biyoçeşitlilik ve doğa kaybı ile kirlilik - ele alırken merkeze hakları koymak şimdi her zamankinden daha önemlidir ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SKH'ler) ulaşmak için bir zorunluluktur.

Fotoğraf/Linda Ogallo

"Bu karar, özellikle iklim kaynaklı bir krizle karşı karşıya olan Afrika Boynuzu için, iklim değişikliği konusuna çok ihtiyaç duyulan umudu geri getiriyor."

Linda Ogallo, IGAD İklim Tahmin ve Uygulamaları Merkezi İklim Değişikliğine Uyum Uzmanı, Nairobi⁸

⁶ BM Genel Kurulu, İnsanın temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkı, A/RES/76/300 (28 Temmuz 2022).

⁷ UNGA, HRC, A/HRC/RES/48/13 (18 Ekim 2021).

⁸ UNDP, "Let's get to work! Landmark environmental ruling celebrated worldwide". Bu adresten ulaşabilirsiniz: <https://stories.undp.org/lets-get-to-work>

⁹ UNGA, A/RES/41/120.

¹⁰ UNEP, UNDP, OHCHR, "Birleşmiş Milletler kuruluşlarının sağlıklı çevre hakkına ilişkin ortak açıklaması", (8 Mart 2021).

Fotoğraf/UNDP

“En son olarak, Genel Kurul temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrenin gerçekten de evrensel bir insan hakkı olduğunu kabul etmiştir.

Tüm BM ailesi ve Uluslararası Doğa Koruma Birliği gibi kilit ortaklar, insan haklarıyla birlikte doğanın haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve desteklenmesine yönelik yasal düzenlemelerden tam olarak yararlanmalarına yardımcı olmak üzere ülkeler ve toplumlarla birlikte çalışmaktadır.”

Achim Steiner, UNDP Yöneticisi¹¹

1972'den bugüne: Sağlıklı bir çevre hakkının elli yıllık bir süreçte tanınması

1972 yılında BM, Stockholm'de ilk küresel çevre konferansını düzenledi. Devletler, Stockholm İnsan ve Çevre Bildirgesi'ni kabul etmişlerdir. Bu bildirgenin ilk ilkesine göre insanlar:

“onurlu ve esenlik içinde bir yaşam sürmeye izin verecek nitelikte bir çevrede özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma hakkına sahiptir.”¹²

1970'ler boyunca sağlıklı bir çevre hakkı Portekiz (1976), İspanya (1978), Peru'da (1979) olduğu gibi ulusal anayasalarda, mevzuatta ve politika belgelerinde yer almaya başlamıştır.

Bölgesel düzeyde bu hak, diğerlerinin yanı sıra Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı (1981), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi San Salvador Protokolü (1988), Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Sürecine Halkın Katılımı ve Adalet Erişim Sözleşmesi (**Aarhus Sözleşmesi (1998)**), Arap İnsan Hakları Şartı (2004), ASEAN İnsan Hakları Bildirgesi (2012) ve Latin Amerika ve Karayipler'de Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Halkın Katılımı ve Adalet İlişkin Bölgesel Anlaşma'da (**Escazú Anlaşması (2018)**) yer almıştır.

Bu hak, İHK ve Genel Kurul tarafından küresel düzeyde tanınmadan önce, BM Üye Devletlerinin yüzde sekseninden fazlasında (193 Devletten 156'sı) yasal olarak tanınmıştır.¹³

11 Achim Steiner, UNDP Yöneticisi, 2022 Oslo Uluslararası Çevre Hukuku Konferansı Açılış Töreninde yaptığı konuşma, (3 Ekim 2022, Oslo, İsveç). Kayıt şu adreste mevcuttur:

<https://www.iucn.org/events/iucn-event/2022-oslo-international-environmental-law-conference>, 51m, 24s.

12 Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı Bildirgesi. BM Belgesi. A/Conf.48/14/Rev1 (1973); 11 I.L.M 1416 (1972).

<http://hrlibrary.umn.edu/institute/humanenvironment.html>

13 Bkz. Ek II, A/HRC/43/53 (2019).

Fotoğraf/UNEP

"Sağlıklı bir çevre hakkının tanınması değişen iklimin etkilerine karşı son derece yüksek risk altında olan bir milyar çocuğa mesajdır: Sağlıklı bir çevre sizin hakkınızdır. Hiç kimse doğayı, temiz hava ve suyu ya da istikrarlı bir iklimi sizden alamaz."

Inger Andersen, İcra Direktörü, UNEP¹⁴

3. 2. Sağlıklı çevre hakkının unsurları

Evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım olmasa da sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkının genellikle maddi ve usule ilişkin unsurları içerdiği düşünülür. Maddi unsurlar temiz hava; güvenli ve istikrarlı bir iklim; güvenli su ve yeterli sanitasyona erişim; sağlıklı ve sürdürülebilir şekilde üretilmiş gıda; yaşamak, çalışmak, okumak ve oynamak için toksik olmayan ortamlar ve sağlıklı biyoçeşitlilik ve ekosistemleri içerir.¹⁵ Usule ilişkin unsurlar arasında bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım ve bu hakların misillemeden uzak bir şekilde kullanılması

da dahil olmak üzere adalet ve etkili hukuk yollarına erişim bulunmaktadır. Sağlıklı bir çevre hakkının hayata geçirilmesi ayrıca kaynak seferberliği ve çevresel bozulma kaynaklı insan hakları zararları üzerinde ülke dışı yetkisinin tanınması da dahil olmak üzere çevreye yönelik eylemlerde uluslararası işbirliği, dayanışma ve eşitlik gerektirmektedir.¹⁶

Maddi Haklar

Güvenli iklim

Temiz hava

Sağlıklı ekosistemler ve biyoçeşitlilik

Güvenli ve yeterli su

Sağlıklı ve sürdürülebilir gıda

Toksik olmayan ortam

Usule Yönelik Haklar

Bilgiye erişim

Halk katılımı

Adalet erişim

¹⁴ Inger Andersen, UNEP İcra Direktörü, "Sağlıklı Çevre Hakkının BM tarafından tanınmasına ilişkin Inger Andersen'in açıklaması" (8 Ekim 2021). Şu adresten ulaşılabilir: <https://www.unep.org/news-and-stories/statements/statement-inger-andersen-un-recognition-right-healthy-environment>.

¹⁵ A/HRC/43/53 (2019).

¹⁶ a.g.y.

GK'nın insanlar ve gezegen için sağlıklı çevre hakkını tanımasının etkileri nelerdir?

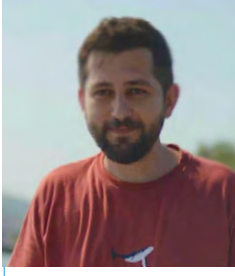
Geçmişte, bir insan hakkının Genel Kurul tarafından tanınması, Devletlerin bu haktan yararlanılmasını sağlamaya yönelik çabalarını harekete geçirmiştir. Böylelikle, sağlıklı bir çevre hakkına ilişkin Genel Kurul Kararının birçok katalizör etki yaratması beklenmektedir:¹⁷

- Çevresel bozulmanın tüm insan haklarından yararlanmayı nasıl tehdit ettiğinin ve insan haklarının kullanılmasının çevrenin daha iyi korunmasına nasıl katkıda bulunduğunun daha iyi anlaşılması - erdemli bir döngü.
- Henüz hakkı tanımayan ülkelerde hakkın yasal olarak kabulünün artırılması - örneğin, bu hakkın tanınması için anayasal ve/veya yasal reforma bir başlangıç noktası sunulması.
- Çevre konusunun toplumsal düzeyde ele alınması gerektiğine dair farkındalığın artması.

Genel Kurul 2010 yılında temiz su ve sanitasyona erişim hakkını tanımıştır. O zamandan bu yana, birçok ülke yasal çerçevelerini, ulusal anayasalar ve mevzuat da dahil olmak üzere, su ve sanitasyonu insan hakları olarak yansıtabilecek şekilde güncelledi; birçok ülkedeki mahkemeler suyun bir insan hakkı olarak tanınmasını yansıtan kararlar verdi; birçok ülkede su ve sanitasyon hizmetleri için özerk düzenleyici kurumlar oluşturuldu ve sivil toplum örgütleri ve halk hareketleri bu alandaki çabalarını güçlendirmek için bu GK'nın tanıma kararından yararlandı.

¹⁷ A/HRC/43/53; ayrıca bkz. BM Genel Kurulu Kararı, İnsanın su ve sanitasyon hakkı, A/RES/64/292 (2010); İHK Kararı, İnsan hakları ve güvenli içme suyu ve sanitasyona erişim, A/HRC/RES/15/9 (2010).).

Fotoğraf/Edelman, Method & Madness - Director of Photography, Mike Weldon www.edelman.com

"Temiz bir çevrenin ülkeler tarafından bir insan hakkı olarak tanımlanması vatandaşların çevre koruma alanındaki mücadelesini güçlendirmektedir. Çevreye verilen zararlarla ilgili olarak şirketlere karşı açılan davalarda artık sadece çevrenin kirletilmesi ile ilgili bir karar alınmayacak, aynı zamanda insan hakları da göz önünde bulundurulacaktır. Bu, şirketlerin çevreye duyarlı olmaları için itici bir güç olacaktır."

Oğuz Ergen, İklim Aktivisti, Sosyal İklim Derneği Kurucusu, Türkiye.¹⁸

- Hakkın halihazırda tanındığı ülkelerde uygulama ve yaptırımın güçlendirilmesi.
- Hak sahiplerinin haklarından yararlanmalarının ve görev sahiplerinin sağlıklı bir çevre hakkına saygı gösterme, bu hakkı koruma ve uygulama konusundaki hesap verebilirliklerinin artırılması; örneğin, sağlıklı bir çevre hakkı, ulusal ve uluslararası mahkemelerde ve mahkemelerde çevreyle ilgili davalar için ek bir yasal dayanak veya referans olarak kullanılabilir.
- Çevresel insan hakları savunucularının korunmasını sağlamak için güçlendirilmiş mekanizmalar.
- Özel sektörün, tedarik zincirleri sırasında ve insan hakları konusunda gereken özeni göstermeleri de dahil olmak üzere, insanların sağlıklı bir çevre hakkına saygı gösterme sorumluluklarının artırılması.
- Devletler ve BM sistemi tarafından üçlü gezegen krizine yönelik gelişmiş, bütüncül bir yanıt için artan destek.
- Sağlıklı çevre hakkı ile ilgili konularda halkın ve etkilenen nüfusun özgür, etkin ve anlamlı katılımının teşvik edilmesi.

2021 yılında birkaç Haitili çocuk, **Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu**'na yaşadıkları bölgedeki atık bertarafından kaynaklanan insan hakları ihlallerinin araştırılması için dilekçe verdi.

Cité Soleil, Haiti' deki Çocuk Hakları İhlallerinin Giderilmesi İçin Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonuna sunulan dilekçe (2021), iklim değişikliğinin çevresel yerinden edilme ve su kaynaklı hastalıkların şiddetlenmesi yoluyla çocuklara yönelik zararları artırdığını belirtmektedir .

Başvurucular, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 'nin çocuk hakları (Madde 19), mahremiyet hakkı (Madde 11), sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı (Madde4, 26) ve adli korunma hakkına (Madde 25) ilişkin hükümlerinin ihlal edildiğini iddia etmektedirler.

¹⁸ UNDP, "Let's get to work! Landmark environmental ruling celebrated worldwide". Şu adresten ulaşılabilir: <https://stories.undp.org/lets-get-to-work>.

Çevrenin korunmasına yönelik hak temelli bir yaklaşımın geliştirilmesi

Çevrenin korunmasına yönelik insan hakları temelli bir yaklaşım, çevresel faaliyetlerden etkilenenlerin güçlendirilmesi ve çevresel faaliyetler hakkında karar alan ve bu faaliyetleri yürütenlerin hesap verebilirliğinin artırılması için önemli bir araçtır. İnsan hakları temelli yaklaşım, sağlıklı bir çevre hakkı ve bunun yukarıda belirtilen maddi ve usule ilişkin unsurlarının yanı sıra kapsayıcılık ve evrensellik, eşitlik ve ayrımcılık yapmama ve hesap verebilirlik gibi insan hakları ilkeleri de dahil olmak üzere tüm insan haklarını bütünleştirmektedir.

İnsan hakları temelli bir yaklaşım, insan hakları yükümlülükleri olan 'görev sahipleri' ile görev sahiplerinden hesap sorma ve ihlallere karşı etkili çözüm yollarına erişimden yararlanma yetkisine sahip 'hak sahipleri' arasındaki ilişkiyi tanımlar ve güçlendirir.

Hak temelli yaklaşımlar çevresel karar alma ve politika geliştirme süreçlerinde, diğerlerinin yanı sıra aşağıdaki faydaları sağlayabilir:

- Uygun düzeylerde (yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası) müdahaleleri kolaylaştırmak için tutarlı küresel çevresel insan hakları standartlarının oluşturulması.
- Devletlerin özel kuruluşlar ve devlet dışı aktörlerin insan haklarına saygı göstermelerini sağlama görevi de dahil olmak üzere insan hakları ve çevresel yükümlülüklerini yerine getirme kapasitelerinin tutarlı bir şekilde güçlendirilmesi.
- İnsanların haklarını korumalarını ve Devletler ile diğer paydaşlardan hesap sormalarını sağlayarak hesap verebilirliği artırmak.
- Daha etkili, meşru ve sürdürülebilir sonuçlar.

Fotoğraf/ OHCHR

"Hak temelli bir yaklaşım, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için ihtiyaç duyulan pek çok acil eylemi teşvik etmek için yalnızca yararlı değil, aynı zamanda gereklidir."

David Boyd, BM İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü.¹⁹

¹⁹ A/HRC/43/53 (2019).

Fotoğraf/UN WebTV ekran görüntüsü

"Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının evrensel olarak tanınması toplumlarımızda dönüştürücü değişimleri hareketlendireceğini umduğumuz güçlü ve etkili bir tepki sağlar."

Maritza Chan Valverde, Kosta Rika'nın Birleşmiş Milletler Büyükelçisi, oylamadan önce çekirdek grup adına sağlıklı bir çevre hakkına ilişkin Genel Kurul kararını sunarken.²⁰

İnsan Hakları ve Çevre Hakkında Çerçeve İlkeler²¹

Eski İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü John Knox, Devletlerin insan haklarını çevre bağlamında uygulamaları için 16 ilke geliştirdi. Bunlar arasında şunlar da bulunmaktaydı:

İlke 3: Devletler ayrımcılığı yasaklamalı ve güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreden yararlanma konusunda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili koruma sağlamalıdır.

İlke 5: Devletler, çevresel konularla ilgili olarak ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü haklarına saygı göstermeli ve bu hakları korumalıdır.

İlke 6: Devletler, çevre konularında eğitim ve kamu bilinci sağlamalıdır.

İlke 7: Devletler, bilgi toplayarak ve yayarak ve talep üzerine herkese uygun maliyetli, etkili biçimde ve zamanında bilgiye erişim sağlayarak halkın çevreye dair bilgilere erişimini sağlamalıdır.

İlke 9: Devletler, çevreyle ilgili karar alma süreçlerine halkın katılımını sağlamalı ve kolaylaştırmalı ve karar alma sürecinde halkın görüşlerini dikkate almalıdır.

İlke 10: Devletler, çevreyle ilgili insan hakları ve iç hukuk ihlallerine karşı etkili çözüm yollarına erişim sağlamalıdır.

İlke 13: Devletler, insan haklarından tam olarak yararlanılmasını engelleyen sınır aşan ve küresel çevresel zararları önlemek, azaltmak ve gidermek amacıyla etkili uluslararası yasal çerçeveler oluşturmak, sürdürmek ve uygulamak için birbirleriyle işbirliği yapmalıdır.

İlke 14: Devletler, ihtiyaçları, riskleri ve kapasitelerini göz önünde bulundurarak, çevresel zararlara karşı en savunmasız durumda olan veya bu zararlar söz konusu olduğunda özellikle risk altında bulunan kişilerin haklarını korumak için ek tedbirler almalıdır.

20 Genel Kurul'a takdim açıklaması, "Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre için insan hakkı" (28 Temmuz 2022). Oylama şu adreste mevcuttur: <https://www.youtube.com/watch?v=ldllHYsTdeQ>

21 İnsan Hakları ve Çevre Çerçeve İlkeleri", (BM Raporu, 2018), A/HRC/37/59

<https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-environment/framework-principles-human-rights-and-environment-2018>

Fotoğraf/Adrienne Walters

"İklim değişikliği, sömürgeciliğin üzerine kurulmuş olduğu ırksallaştırılmış çevresel, toplumsal ve ekonomik adaletsizlikleri şiddetlendiriyor ve Aborijin ve Torres Boğazı Adalı halklarının ülke, kültür ve refah haklarına yönelik ciddi tehditler oluşturuyor."

Adrienne Walters, Hukuk Direktörü Yardımcısı, İnsan Hakları Hukuk Merkezi, Avustralya.²²

Hak temelli bir yaklaşım, sağlıklı bir çevre ile ilgili politikaların etkili bir şekilde hazırlanması ve uygulanması için gereklidir ve çevre ve iklim adaleti kavramlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır.

Hem çevre hem de iklim adaleti, Yerli Halklar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve yoksulluk içinde yaşayan insanlar da dahil olmak üzere çevresel bozulmadan özellikle etkilenen ve en fazla risk altında olan kişi ve grupların güçlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.²³

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 2022 tarihli raporuna göre, "iklim adaleti iklim değişikliğini ele alırken hak temelli bir yaklaşımı sağlayabilmek için, kalkınma ve insan hakları arasında bağlantı kuran adaleti kapsar."²⁴

IPCC, kapsayıcı ve katılımcı olan eşitlikçi, hak temelli yaklaşımların nasıl daha sürdürülebilir, etkili ve meşru sonuçlara yol açtığını ve iklime dirençli kalkınma için neden gerekli olduğunu anlatmaktadır.²⁵

Tüm toplulukların karar alma süreçlerine katılabilmelerini ve çevresel konularla ilgili olarak bilgiye ve adalete erişebilmelerini sağlamak çok önemlidir.

Çevresel adalet gelişmekte olan bir kavramdır. Genel olarak "tüm ırklardan, kültürlerden, uluslardan ve sosyoekonomik geçmişlerden insanların çevresel programların, yasaların ve politikaların geliştirilmesi, uygulanması ve yürütülmesinde eşit muamele görmesi ve katılımının sağlanması" olarak anlaşılmaktadır.²⁶

Çevresel konularda hesap verebilirlik ve çevresel haklara saygı gösterilmesi, korunması ve yerine getirilmesinin yanı sıra çevresel hukukun üstünlüğünün teşvik edilmesine odaklanılmasını gerektirir.

Benzer şekilde, **İklim adaletinin**²⁷ sabit bir tanımı olmamakla birlikte, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli 'nin Altıncı Değerlendirme Raporu'nun bir parçası olarak geliştirilen Çalışma Grubu II'nin Politika Yapıcılar için Özeti'nde iklim adaletinin "genel olarak üç ilkeyi içerdiği" belirtilmektedir: bireyler, uluslar ve nesiller arasında yüklerin ve faydaların paylaşılmasını ifade eden dağıtıcı adalet; karar alma sürecine kimin karar verdiğini ve katıldığını ifade eden usule yönelik adalet ve farklı kültürlerle ve bakış açılarına temel saygı ve sağlam bir katılım ve bunların adil bir şekilde dikkate alınmasını gerektiren tanıma.²⁸

22 İnsan Hakları Hukuk Merkezi (Avustralya), "ACT government must enshrine the right to a healthy environment in law", (2022). Şu adresten ulaşılabilir: <https://www.hrlc.org.au/news/2022/9/8/act-government-must-enshrine-the-right-to-a-healthy-environment-in-law>

23 A/HRC/34/49 (2017).

24 IPCC Raporu (2022) s. 7 https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_SummaryForPolicymakers.pdf

25 a.g.y., p. 29.

26 UNDP "Çevresel Adalet: Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkımızın güvence altına alınması", (2022) s. 13.

27 a.g.y.

28 IPCC Raporu (2022), s. 7 https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_SummaryForPolicymakers.pdf

Fotoğraf/Sara Omi

"Yerli halkların topraklarına dair ve iklim değişikliğinin etkilerine katkıda bulundukları iyi uygulamaları ile ilgili hakların etkin biçimde tanınmasının ve yaşamı savunan çevre savunucularının suçlu sayılmamasının zamanı artık geldi."

Sara Omi, Başkan, Mezoamerika ve Embera Bölgesel Kadın Liderleri ve Baş Danışman, Embera Kadın Zanaatkarlar Derneği, Panama.²⁹

Adil fayda paylaşımı ve daha da önemlisi, olumsuz etkilerin, yüklerin ve risklerin adil bir şekilde paylaşılması çevresel adalet ve insan hakları temelli yaklaşımın vazgeçilmez unsurudur.

Ayrıca, çevresel bozulmadan orantısız şekilde etkilenen topluluklar ve gruplarla daha fazla etkileşim daha önce görünmeyen etkilerin tespit edilmesine ve yaratıcı, pratik çözümler bulunmasına yardımcı olabilir.

UN Fotoğraf/Lucien Rajaonina

²⁹ UNDP, "Let's get to work! Landmark environmental ruling celebrated worldwide". Bu adresten ulaşabilirsiniz: <https://stories.undp.org/lets-get-to-work>

Sağlıklı çevre hakkını herkes için uygulanır hale getirmek

Fotoğraf/Indonesian Center for Environmental Law

"Bu sadece anayasal jargondan daha fazlası. Bunu sağlam bir ulusal politikaya dönüştürmeliyiz. Aynı zamanda siyasi kararların doğasında da yer almalıdır. Her politikanın güvenli ve sağlıklı çevre hakkını uygun şekilde desteklediğinden emin olmak için kapsamlı bir politika değerlendirmesi yapılmasını öneriyoruz. Ayrıca, Endonezya'daki ve tüm dünyadaki gelecek nesilleri iyimser olmaya çağırıyoruz!"

Isna Fatimah, Direktör Yardımcısı, Endonezya Çevre Hukuku Merkezi..³⁰

Sağlıklı bir çevre hakkına ilişkin Genel Kurul Kararının kabul edilmesi, bu hakkın tanınması ve ulusal yasal çerçevelere dahil edilmesi bu haktan herkesin etkin biçimde yararlanabilmesini sağlamak için gereken eylemin sadece başlangıcıdır. Bundan sonra ne olacağı, Devletlerin ve iş dünyası gibi diğer paydaşların, yerel, bölgesel ve uluslararası düzeylerde nasıl yanıt vereceğine ve uyum sağlayacağına bağlıdır.

İnsanın sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı disiplinlerarası karar verme ve kalkınma, koruma, eğitim ve öğretim gibi politika süreçlerine entegre edilmelidir. BM eski Yüksek Komiseri Michelle Bachelet'in sözleriyle bu hakkın insan hakları ihlallerine ve çevresel zarara karşı "yaşamsal bariyerler" sağladığı göz önünde bulundurularak ekonomi politikalarında ve iş modellerinde de ayrıca dikkate alınmalıdır.³¹

Fotoğraf/Volery Del Carmen Salas Flores

"Şu anda farklı olan şey, dünya liderlerinin çevresel stres faktörlerinin yol açtığı zararların ve bunların insanların yaşamları üzerindeki etkisinin farkına varmış olmalarıdır. Bu da iklim eylemi için daha iyi finansman, toplumsal cinsiyet açısından adil ve toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikaları ve gençlerin karar alma süreçlerine katılımı için liderleri harekete geçirme konusunda ilerlememizi kolaylaştırıyor."

Fatou Jeng, gençlerin öncülüğündeki kar amacı gütmeyen Clean Earth Gambia'nın Kurucusu ve Direktörü..³²

30 UNDP, "Let's get to work! Landmark environmental ruling celebrated worldwide". Bu adresten ulaşabilirsiniz: <https://stories.undp.org/lets-get-to-work>

31 "UN General Assembly declares access to clean and healthy environment a universal human right", (28 Temmuz 2022) UN News. Şu adresten ulaşılabilir. Available at <https://news.un.org/en/story/2022/07/1123482>.

32 UNDP, "Let's get to work! Landmark environmental ruling celebrated worldwide". Bu adresten ulaşabilirsiniz: <https://stories.undp.org/lets-get-to-work>

Fotoğraf/OHCHR

"Eylem için çevresel insan hakları savunucularının, yerli halkların ve en fazla risk altında olan toplulukları temsil eden sivil toplum gruplarının katılımına vurgu yapan güçlü ulusal taahhütlere ve iş dünyası aktörlerinin, şehirlerin ve diğer etkin paydaşların desteğine ihtiyacımız var."

Michelle Bachelet, BM İnsan Hakları Eski Yüksek Komiseri³³

6.1 Sağlıklı çevre hakkının hayata geçirilmesinde kimlerin rolü vardır?

Sağlıklı çevre hakkını sağlamak görevi öncelikli olarak tüm insan haklarına saygı duyması, onları koruması ve uygulaması gereken devletlere aittir. Aynı zamanda, sağlıklı çevre hakkını gerçekleştirmek konusunda herkese düşen önemli roller bulunmaktadır. Genel Kurul kararı "Devletlere, uluslararası kuruluşlara, iş dünyasına ve diğer ilgili paydaşlara uluslararası işbirliğini geliştirme, kapasite geliştirmeyi güçlendirme ve herkes için temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrenin sağlanması için verilen çabaları artırmak üzere iyi uygulamaları paylaşma ve politika geliştirme" çağrısında bulunmaktadır.³⁴

Devletler - yerel düzeyde uygulama: Birincil görev sahipleri olarak, her Devletin "çevresel zorlukları ele almak için üstlenilen tüm eylemlerde de dahil olmak üzere insan haklarına saygı gösterme, koruma ve geliştirme ile herkesin insan haklarını korumak için önlemler alma yükümlülüğü vardır... ve çevresel

bozulmadan özellikle etkilenenler için ek önlemler alınmalıdır.³⁵ Bu, uygun anayasal, yasal ve politika reformlarının benimsenmesinin yanı sıra herkes için sağlıklı bir çevre sağlamaya yönelik çabaları büyütme üzere kapasitenin güçlendirilmesini içerir. Örneğin, ulusal olarak belirlenen katkıların, biyolojik çeşitlilik stratejilerinin ve eylem planlarının ve iklim uyum planlarının geliştirilmesi, içeriği, izlenmesi ve uygulanmasında hak temelli bir yaklaşımın benimsenmesi. Ayrıca, ihtiyaç duyanların adalet ve hukuk yollarına erişiminin sağlanmasını da içerir. Hükümet benzeri işlevleri yerine getiren devlet dışı silahlı aktörlerin de kontrolleri altındaki alanlarda insan haklarına saygı gösterme ve koruma yükümlülükleri vardır.

Aarhus Sözleşmesi ve Escazú Anlaşması

Aarhus Sözleşmesi³⁶ ve **Escazú Sözleşmesi**³⁷ sağlıklı bir çevre hakkının usule ilişkin unsurlarını korumaktadır. Her iki çok taraflı çevre anlaşmasının da temelinde 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu'nun 10. ilkesi bulunmaktadır. Bu belgeler çevresel konularda bilgi edinme, adalet erişim ve halkın katılımı haklarını korumakta ve çevresel insan hakları savunucularını sağlıklı bir çevre hakkı da dahil olmak üzere insan haklarını kullanmaları konusunda desteklemektedir. Örneğin, Aarhus Sözleşmesi çevre savunucuları konusunda dünyanın ilk Özel Raportörlüğünü oluştururken, Escazú Anlaşması çevresel insan hakları savunucularının önemli rolünü özellikle tanıyan ilk çok taraflı çevre anlaşması olmuştur. Her iki belge de taraf Devletlerin çevresel insan hakları savunucularının çalışmalarını koruma ve teşvik etme ile sağlıklı bir çevre hakkını gerçekleştirme konusundaki kararlılığını göstermektedir.

33 Michelle Bachelet, BM İnsan Hakları Eski Yüksek Komiseri, "İnsan Hakları Konseyi'nin 42. oturumunda küresel güncelleme", (Açıklama, 9 Eylül 2019). Şu adresten ulaşılabilir: <https://www.ohchr.org/en/statements/2019/09/global-update-42nd-session-human-rights-council>.

34 BM Genel Kurulu, A/RES/76/300, paragraf 4

35 IPCC Raporu (2022) s. 7 https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_SummaryForPolicymakers.pdf

36 UNECE, "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Sürecine Halkın Katılımı ve Adalet Erişim Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi)", (25 Haziran, 1998, Aarhus, Danimarka). Şu adresten ulaşılabilir: <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

37 CEPAL, "Latin Amerika ve Karayipler'de Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Halkın Katılımı ve Adalet İlişkin Bölgesel Anlaşma", (4 Mart 2018, Escazú, Kosta Rika). Şu adresten ulaşılabilir: <https://www.cepal.org/en/escazuagreement>

Fotoğraf/UN

“İnsanların temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının desteklenmesi, çok taraflı çevre anlaşmalarının uluslararası çevre hukuku ilkeleri çerçevesinde tam olarak uygulanmasını gerektirir.”

Genel Kurul Kararı 76/300³⁸

Devletler - uluslararası işbirliği: Devletler tüm insanlar için sağlıklı çevre hakkını sağlamak için uluslararası işbirliği yapmakla yükümlüdür.³⁹ BM Üye Devletleri tarafından bölgesel ve uluslararası düzeyde gelecekte yapılacak ilgili girişimler, mevcut ve gelecekteki nesiller için sağlıklı bir çevre hakkını desteklemelidir.

Devletler, sağlıklı bir çevre, çevrenin korunması ve geniş bir yelpazedeki haklardan yararlanma üzerindeki etkisi ile ilgili konularda çok taraflı çevre ve insan hakları anlaşmalarını kabul edebilir veya bunlara katılabilir.

Mahkemeler ve gözetim mekanizmaları: Uluslararası, bölgesel ve yerel mahkemeler sağlıklı bir çevre hakkına saygı gösterilmesi, bu hakkın korunması ve yerine getirilmesi için etkin tedbirler almalıdır. Ayrıca, etkilenen bireyler ve topluluklarla istişare içinde sağlıklı çevre hakkının ihlallerine karşı etkili çözüm yolları sağlamalıdır. BM insan hakları sözleşmesi organları gibi BM insan hakları mekanizmalarının yanı sıra ulusal gözetim mekanizmaları ve organları da sağlıklı bir çevre hakkını geliştirirken öncü bir rol oynayabilir.

Ulusal İnsan Hakları Kurumları (UİHK'lar): UİHK'lar iklim değişikliğinin insan hakları üzerindeki etkilerinin izlenmesinde ve raporlanmasında, Devletlerin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeleri için hükümetlere hak temelli tavsiyelerde bulunulmasında, adalete ve tazminat yollarına erişimin desteklenmesinde, toplulukların karar alma süreçlerine katılımının desteklenmesinde ve iklim değişikliğinin ve politikalarının insan hakları üzerindeki etkileri konusunda eğitim verilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.⁴⁰

İş dünyası: İş dünyasının insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu vardır ve ulusal yasal çerçeveler, şirket ihlallerinin mağdurlarına etkili çözüm yollarına erişim sağlamalıdır. BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri⁴¹ Devletlerin insan haklarına ilişkin asgari görevlerini ifade etmektedir. Devletler, çevresel etki yaratan faaliyetlerle ilgili olarak, işletmelerin çevresel ve insan hakları etki değerlendirmeleri yapmalarını ve gerekli önlemleri almalarını, etkilenen kişi ve toplulukların bilgiye erişimlerini ve toplumsal istişare ve şeffaf karar alma süreçlerine dahil olmalarını sağlamalıdır.⁴¹

Filipinler İnsan Hakları Komisyonu, İklim Değişikliği konusunda bir Ulusal Soruşturma yürütmüştür. Soruşturma⁴² ve raporu, karbon devlerinin (özel sektördeki dünyanın en büyük kirleticileri) iklim krizine katkılarını odaklanmış ve onları sorumlu tutmak için yasal bir zemin olduğunu tespit etmiştir. Greenpeace ve Filipin Kırsal Yeniden Yapılanma Hareketi (PRRM) öncülüğünde çeşitli sivil toplum kuruluşları ve binlerce kişi tarafından 2015 yılında Shell, ExxonMobil, Chevron, BP, Repsol, Sasol ve Total' in de aralarında bulunduğu 47 yatırımcı, fosil yakıt ve çimento şirketine karşı açılan dava dilekçesine dayanan Ulusal İklim Değişikliği Soruşturması, haklarını kullanan insanların ve onları destekleyen UİHK'ların iklim söyleminde oynayabileceği rolün önemli bir örneğidir.

38 BM GK, A/RES/76/300.

39 BM Sözleşmesi Madde 55 ve 56.

40 Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı (GANHRI), "İklim değişikliği ve UİHK'lar." Şu adresten ulaşılabilir: <https://ganhri.org/ganhri-and-climate-change/>

41 A/HRC/17/31.

42 Filipinler Cumhuriyeti İnsan Hakları Komisyonu, İklim Değişikliği Ulusal Soruşturması. <https://chr.gov.ph/nicc-2/>

Fotoğraf/Paul Polman

"İnsanın sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkının tanınması sadece insanlık için kritik bir adım değil, aynı zamanda şirket yönetim kurulları ve yöneticileri tarafından değerlendirilmesi gereken altın bir fırsattır. Akıllı iş liderleri, sağlıklı şirketlerin sağlıklı bir gezegene ve sağlıklı toplumlara bağlı olduğunu anlar. İstikrarlı bir iklim, temiz hava ve su, gelişen bir doğa, güçlü ve sağlıklı bir işgücü - bunlar dirençli ve müreffeh bir özel sektör yaratmak için temel unsurlardır; bu da inovasyonu teşvik eder, yaşam standartlarını yükseltir ve milyonlarca iş ve kalıcı büyüme yaratır. Sağlıklı Bir Çevre İçin İnsan Hakkı sadece ahlaki bir zorunluluk değil, özel sektör için de muazzam bir kazançtır ve bunu uygulamak için hepimiz birlikte hareket etmeliyiz."

Paul Polman, İş Dünyası Lideri ve Kampanyacı, Unilever Eski CEO'su

İşletmeler sağlıklı bir çevre hakkına saygı göstermeli ve sorumlu iş uygulamaları yoluyla bu hakkı engelleyici önlemler alarak geliştirmeye çalışmalıdır.

Kalkınma finansmanı kuruluşları (KFKlar): KFKların yetkileri, işlevleri ve faaliyetleri farklılık gösterebilir, ancak çoğu sürdürülebilir kalkınmayı, yoksulluğun azaltılmasını desteklemek ve insanlara ve çevreye zarar vermekten kaçınmak için açıkça yetkilendirilmiştir. KFK'ların yetkileri, özel sektör için sorumlu iş davranışına ilişkin normatif çerçeveler, özellikle de BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (UNGP'ler) ve OECD Çokuluslu İşletmelere Dair Rehberi (OECD Rehberi)'nin insan hakları bölümü tarafından desteklenmektedir.

Finanse ettikleri projelerin insanlara zarar vermemesini ve olası mağdurlar için etkili çözüm yollarının hazır olmasını sağlamalıdır.⁴³

Sivil toplum örgütleri (STÖ'ler): STÖ'ler, çevre hakları konusunda uzmanlık ve ilgili bilginin sağlanmasında merkezi bir rol oynayabilir. Birçoğu çevre sorunlarından ve ilgili politikalardan doğrudan etkilenmesi en muhtemel kişilerin seslerini ve bakış açılarını temsil eder ve etkilenen kişilerin ve toplulukların çevresel karar alma süreçlerine doğrudan katılımı için alan yaratmak üzere çalışır. Bu kuruluşlar, kendi toplumlarına ve genel olarak kamuoyuna ulaşırken, ortaya çıkmakta olan çevre sorunlarına gereken dikkati çekebilirler.

İnsan Hakları Komitesi

İnsan Hakları Komitesi geçtiğimiz günlerde sekiz Torres Boğazı Adalı yerlisi ve çocukları tarafından Avustralya hakkında yapılan bir şikâyetle ilişkin kararını açıkladı. Komite, "Avustralya'nın yeterli uyum tedbirlerini uygulama konusundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmeyerek, şikâyetçilerin kültürden yararlanma ve ev, özel hayat ve aile haklarına keyfi müdahalelerden muaf olma haklarını ihlal ettiği" sonucuna varmıştır.⁴⁴ Avustralya'nın şikâyetçilere etkili bir telafi sağlamasına ve gelecekte benzer ihlalleri önlemek için adımlar atmasına hükmetmiştir.

43 OHCHR, RKalkınma Finansmanında Çözüm: Rehberlik ve Uygulama, şu adresten erişilebilir: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-03/Remedy-in-Development.pdf>

44 İnsan Hakları Komitesi, CCPR/C/135/D/3624/2019, 22 Eylül 2022

Bireyler: Hak sahipleri olarak, gençler de dahil olmak üzere bireyler, şimdiki ve gelecek nesiller için sağlıklı bir çevre hakkının hayata geçirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Bunu çevresel karar alma süreçlerine katılarak ve seferberlik, gözetim organlarına şikayetler ve davalar yoluyla karar vericilerin ve işletmelerin hesap verebilirliğini sağlayarak yaparlar.

Çevresel İnsan Hakları Savunucuları, çevrenin korunması ve çevresel zararlardan orantısız bir şekilde etkilenen topluluklar ve bireyler için ayağa kalkma konusunda değişim araçları olarak hareket ederler.

Çevresel İnsan Hakları Savunucuları yıllardır sürdürülebilir uygulamaların ve hak temelli kalkınmanın savunucuları olarak ve görev sahipleri ile iş dünyasını sağlıklı çevre hakkı da dahil olmak üzere insan haklarını ihlal eden sürdürülemez uygulamalar konusunda sorumlu tutarak ön saflarda yer almaktadırlar.

Çevresel İnsan Hakları Savunucuları, özellikle de kadın çevre hakları savunucuları, haklarını savunurken sık sık sindirme veya misilleme eylemleriyle karşı karşıya kalmaktadır ve çalışmalarını desteklemek için yeterli güvencelerin ve korumaların mevcut olması gerekmektedir.

Güney Afrika'da, 2019 yılında, Çevre Hakları Merkezi tarafından temsil edilen GroundWork ve Vukani Çevre Hareketi, Güney Afrika Çevre Bakanı'na karşı anayasal bir dava açmıştır. Başvurucular, 12 kömürlü termik santral, bir rafineri ve çok sayıda kömür madeninin kirlettiği Mpumalanga Highveld bölgesindeki Highveld Öncelikli Alanı'nda devam eden düşük ortam hava kalitesinin, anayasal hak olan "sağlığa ve çevreye zararlı olmayan bir çevre" hakkının ihlalini teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁵

Güney Afrika Yüksek Mahkemesi, Bakanın hava kalitesi düzenlemelerini hazırlamayı ve başlatmayı makul olmayan bir şekilde geciktirmesi nedeniyle bölgedeki kötü hava kalitesinin bölge sakinlerinin anayasal haklarının ihlali olduğunu ilan etti. Yüksek Mahkeme, Bakan'a 12 ay içinde hava kalitesi yönetmelikleri hazırlaması talimatını vermiş ve hava kalitesi ve emisyonların raporlanmasının iyileştirilmesi gibi yönetmeliklerin geliştirilmesiyle ilgili hususları belirtmiştir.⁴⁶

⁴⁵ 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası, madde 24. Şu adresten ulaşılabilir: <https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/saconstitution-web-eng.pdf>

⁴⁶ Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Afrika Yüksek Mahkemesi (Gauteng Bölümü Pretoria), Dava No: 39724/2019. Şu linkten ulaşılabilir: <http://www.saflii.org/za/cases/ZAGPPHC/2022/208.pdf>

Fotoğraf/Yessie Mossby

"Eğer biz evimizi kurtarmak için savaşabilirsek, o zaman iklim değişikliği nedeniyle zarar gören tüm diğer insanlar da artık kapının açılmış olduğunu bilerek evlerini kurtarmak için mücadele edebilirler."

Yessie Mossby, Torres Boğazı Adalı ve İnsan Hakları Komitesine şikayetçi⁴⁷

6.2 BM'nin sağlıklı bir çevre hakkının geliştirilmesindeki rolü nedir?

BM, sağlıklı bir çevre hakkının uygulanmasını hızlandırmak için Devletleri desteklemektedir. Bu, farkındalığın artırılması, teknik yardım ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, kapasite geliştirme ve ulusal insan hakları kurumları ve sivil toplum örgütleri gibi kilit aktörlere de yönelik olmak üzere eğitim yoluyla gerçekleştirilir.

BM İnsan Hakları mekanizmaları sağlıklı çevre hakkı da dahil olmak üzere insan haklarının uygulanmasının gözlemlenmesinde ve desteklenmesinde önemli bir rol oynar.

BM ayrıca "tüm çevre gündemini etkileyen ortak darboğazları ele almak için yenilikçi çözümleri teşvik etmektedir, bu da 2030 Gündeminin uygulanmasını hızlandıracaktır."⁴⁸

Buna çevre koruma, iklim eylemi, sürdürülebilir kalkınma finansmanı, kirlilik kontrolü, yolsuzlukla mücadele ve iyi yönetim de dahil olmak üzere sağlıklı çevre hakkının disiplinler arası entegrasyonuna yönelik fırsatları belirlemek dahildir.

Son olarak BM, kadın çevre hakları savunucuları da dahil olmak üzere çevresel insan hakları savunucularının desteklenmesinde ve sağlıklı bir çevre hakkının hayata geçirilmesinde oynadıkları role ilişkin farkındalığın artırılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. BM, farklı paydaşların sağlıklı bir çevre hakkının uygulanmasına ilişkin deneyimlerini ve iyi uygulamalarını paylaşmaları için güvenli ve kapsayıcı alanlar ve platformlar yaratarak bir araya getirici olarak hareket etmektedir.

BM Sürdürülebilirlik Stratejisi 2020 - 2030

Aralık 2018'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, sistemden kendi iç hedeflerinin seviyesini yükseltmesini ve iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını içeriden yoğunlaştırmasını istedi. Kendi çağrısı ile Eylül 2019'da düzenlenen iklim zirvesinde Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler'in çevresel sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği konularında "sözünün eri" olduğunu vurguladı. Bu talep, BM Çevre Yönetim Grubu'nun üst düzey yetkililerinin, Örgütün iç çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik alanındaki liderlik hedeflerini teyit etmek ve BM'nin kendi performansını uluslararası alanda öncülük ettiği ilkelerle uyumlu hale getirdiğini göstermek amacıyla 2020 sonrasında BM için bir iç sürdürülebilirlik vizyonu ve stratejisi geliştirme yetkisinin profilini yükseltmiştir. BM Sürdürülebilirlik Stratejisi 2020 - 2030, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği BM sistemi politikalarına, programlamasına ve destek işlevlerine entegre etmektedir. Bu yolla BM, eylemlerini sağlıklı bir çevre hakkı da dahil olmak üzere insan haklarıyla uyumlu hale getirir.

47 Marian Faa, ABC News Australia, "UN Human Rights Committee finds Australia violated Torres Strait Islanders' rights by failing to protect them from climate change" (23 Eylül 2022). Şu adresten ulaşılabilir <https://www.abc.net.au/news/2022-09-23/un-finds-australia-violated-torres-strait-islanders-rights/101470524>.

48 Genel Kurul Başkanı Abdulla Shahid'in UN News'daki yazısından alıntı, "Rescue us from our environmental 'mess', UN chief urges Stockholm summit", (2 Haziran 2022). Şu adresten ulaşılabilir: <https://news.un.org/en/story/2022/06/1119532>.

Hindistan'ın Batı Bengal eyaletindeki kırsal alanların sulak bölgelerinde yaşayan yerel halk, sulak alandan topladıkları zambakları günlük yemiyeleri karşılığında yerel pazarlarda satmaktadır. Bu zambaklar, mideyi serin tutmaya ve sindirim sisteminin düzgün çalışmasına yardımcı olduğu için insanlar tarafından yiyecek olarak yenir.

Sorumluluk Reddi

Bu bilgi notu OHCHR, UNEP ve UNDP tarafından bilgilendirme amacıyla ortaklaşa hazırlanmıştır. Bu, konunun kapsamlı bir analizi değildir. Bu bilgi notunun içeriğinin gerçeklere uygun ve doğru referanslı olması için makul çaba gösterilmiş olmakla birlikte, OHCHR, UNEP ve UNDP içeriğin doğruluğu veya eksiksizliği konusunda sorumluluk kabul etmez ve bu bilgi notunun içeriğinin kullanılması veya içeriğe güvenilmesi nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkabilecek herhangi bir kayıp veya zarardan sorumlu tutulamaz. Bu bilgi notunda UNDP'nin editoryal tarzı ve isimlendirme kuralları kullanılmıştır.

Bu bilgi notunda kullanılan adlandırmalar ve materyalin sunumu, Birleşmiş Milletler Sekretaryası'nın herhangi bir ülkenin, bölgenin, şehrin veya alanın veya yetkililerinin yasal statüsüne veya sınırlarının veya sınırlarının sınırlandırılmasına ilişkin herhangi bir görüşünün ifade edildiği anlamına gelmez.

Etkiniz AB Programı tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilen bu belge resmî çeviri niteliği taşımamaktadır. Bu belge OHCHR, UNEP ve UNDP'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

UN
environment
programme

